

comenius contact

“Wij zijn allen burgers van één wereld”

Jaargang 8, no. 12, november 2003
Uitgave van de COMENIUS STICHTING
Postbus 5810, 1410 GA NAARDEN

De Comeniusdag 2003

De Comeniusdag 2003 stond in het teken van de viering van het tweede lustrum van de Comenius Stichting. Dit heuglijke feit werd op 28 maart jl. door twee programmaonderdelen gemarkeerd. Voorafgaande aan de lezing werden Comeniuspenningen uitgereikt aan vijf personen die zich in ons land bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt voor het verbreiden van Comenius' gedachtegoed. Bovendien werd een beeld van Comenius overhandigd aan de Tsjechische ambassadeur als een eerbetoon aan Václav Havel die begin dit jaar zijn ambt als president heeft neergelegd.

De Comeniuslezing werd dit jaar gehouden door dr. Otto von der Gablenz. De titel was: “De vorming van toekomstige Europese burgers”. De muzikale omlijsting werd verzorgd door het salonorkest *Humoresque* van het Naardense Kamerorkest.

In tegenstelling tot voorgaande jaren werd de bijeenkomst dit jaar op vrijdag gehouden. Misschien was dit de reden dat de belangstelling veel groter was dan voorheen. Toen werden de bijeenkomsten op zaterdag gehouden. Hoe het ook zij, we zien terug op een geslaagde Comeniusdag. De grote opkomst vormt een aansporing om op de ingeslagen weg voort te gaan. We hopen er ook in de toekomst in te slagen een spreker te vinden die in de geest van Comenius een actueel onderwerp boeiend en gedegen voor het voetlicht kan brengen.

Voor wat de problematiek betreft van het Europeagevoel à la Comenius is dr. Von der Gablenz daarin zeker geslaagd. In het voetspoor van Comenius pleitte hij namelijk voor het streven naar een nieuwe Europese identiteit waarin ruimte is voor de verbreding van de culturele horizon van alle burgers. Maar dit wel op een zodanige wijze dat de optiek op het eigen culturele erfgoed op een zinvolle wijze in het nieuwe denkraam kan worden ingepast. Anders gezegd, volgens Von der Gablenz, kan het Europeagevoel alleen worden bevorderd, indien alle burgers in de verschillende landen niet alleen gericht zijn op hetgeen waarin zij verschillen, maar ook en vooral op hetgeen waarin zij onderling overeen komen. Met dit pleidooi voor openheid ter zake van de verscheidenheid van levensbeschouwingen en gepaard daaraan voor wederzijdse tolerantie zijn we weer terug bij Comenius. Er blijkt nog steeds niets nieuws onder de zon.

Over de personen aan wie een Comeniuspenning werd uitgereikt nog het volgende. De penningen werden uitgereikt aan: mevrouw. Drs. L. de Court Onderwater-Twijnstra PhD, mevrouw prof. dr.

M.E.H.N. Mout, de heer J.R. Ritman, mevrouw drs. P. van Vliet en prof. dr. W.Th.M. Frijhoff.

Mevrouw De Court Onderwater werd geëerd vanwege haar verdienste als lid van de Adviesraad van de Comenius Stichting alsmede omdat zij het Comeniusbeeld voor Havel vervaardigd heeft. Mevrouw Mout, mevrouw Van Vliet en de heer Frijhoff werden geëerd als wetenschappers die zich hebben ingezet om Comenius een plaats te geven in de cultuurgeschiedenis van Nederland in relatie tot die van (Centraal) Europa. De heer Ritman kreeg de penning om twee redenen. Ten eerste vanwege zijn inspanning voor de heruitgave van Oosterhuis' vertalingen uit de dertiger jaren van verschillende geschriften van Comenius; ten tweede vanwege de plaats die hij voor Comenius' werk heeft ingeruimd in zijn beroemde Bibliotheca Philosophica Hermetica in Amsterdam.

Het bestuur van de
Comenius Stichting

de volgende Comeniusdag
zal plaatsvinden op

vrijdagmiddag 26 maart 2004

De vorming van toekomstige Europese burgers

Het vertrekpunt van de lezing van Von der Gablenz vormde de vraag: Hoe kunnen we bereiken dat alle inwoners van het nieuwe Europa zich ook daadwerkelijk Europese burgers gaan voelen? Want één ding is zeker. Een Europese grondwet is een noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarde voor de vorming van een Europese identiteit. Volgens Von der Gablenz moet het Europeagevoel geleidelijk ontstaan in een democratisch proces. In dit publieke debat, zo beklemtoonde hij, moeten de nationale politici het voortouw nemen.

Maar helaas, zo ging hij verder, zijn de politici nog teveel gefixeerd op de grenzen van de nationale staat. Bovendien argumenteren zij vooral vanuit het perspectief van de economie, resp. van de

verworvenheden van de natiegebonden welvaartsstaat. Bijgevolg bekommeren zij zich vrijwel uitsluitend om de Europese wet- en regelgeving op het gebied van de economie en het bestuur. Politici dienen, volgens Von der Gablenz, óók aandacht te hebben voor de culturele en de educatieve dimensies van het nieuwe Europa. Want het onderwijs en de cultuur hebben vanaf ca. 1800 naast de economie en het bestuur een wezenlijke bijdrage geleverd aan de ombouw van een gewestelijke tot een bovengewestelijke bestuursvorm.

Volgens Von der Gablenz zal de Europese markt er wel komen. Ook een democratische Europese bestuurslaag lijkt haalbaar, al zal dit proces ongetwijfeld de nodige inspanning vergen. Helaas leggen de politici aan de burgers niet uit wat er in Brussel zoal speelt. In de laatste Nederlandse verkiezingen was Europa niet in beeld. Voor de politici en de media is er dus nog veel werk aan de winkel. Want voor de vorming van Europese burgers is het besef nodig dat onze overheid inmiddels op verschillende lagen gesitueerd is: gemeente, regio, natie en Europa. Voor het reilen en zeilen op deze vier niveaus moeten ook de burgers zich verantwoordelijk gaan voelen. Dit grensoverschrijdende politieke bewustzijn moet hoognodig tot stand gebracht worden, aldus Von der Gablenz.

Het belangrijkste instrument om Europese burgers te vormen is, volgens Von der Gablenz, een publiek debat dat Europa insluit. Het besef moet groeien dat we inmiddels tegelijkertijd burgers zijn van een stad, regio, land en Europa. Door actief te participeren in het democratisch proces moet bij alle burgers gaandeweg een Europeagevoel ontstaan.

Een tweede instrument voor de vorming van Europese burgers is cultuur. Het besef tot een gemeenschappelijke cultuur te behoren, is een noodzakelijke voorwaarde voor het ontstaan van een hechte politieke gemeenschap. De Europeanen hebben een gedeeld cultureel erfgoed, maar er zijn ook verschillen tussen de naties, de regio's en tussen bepaalde taal- en geloofsgemeenschappen. Voor zover die verschillen ertoe doen, zullen zij in het integratieproces een rol moeten spelen.

Het derde instrument, te weten het onderwijs en de opvoeding zijn voor het integratieproces onmisbaar. Deze beide domeinen zullen opnieuw doordacht en geordend moeten worden in een Europees perspectief. Hier ligt nog een omvangrijk gebied braak, dat in de komende decennia met vereende krachten bewerkt moet worden. Dit werk zal niet door de politici, maar van onderop door de maatschappelijke organisaties verricht moeten worden.

Burgers moeten, volgens Von der Gablenz zelf aan het werk teneinde het omvattende proces van de vorming van Europese burgers op het goede spoor te zetten en te houden. Het zijn de burgers die de politici bij de les moeten houden.

Het *raison d'être* van de Comenius Stichting

De Comenius Stichting (verder CS) is opgericht in 1993. De aanleiding vormde het gegronde vermoeden, dat de in 1992 gebleken belangstelling voor de actualiteit van Comenius' mens- en wereldbeschouwing weer spoedig zou wegebben. Omdat het Comenius Museum zich tot dan toe uitsluitend had gericht op de betekenis van Comenius als pedagoog en niet op Comenius als sociaalfilosoof werd besloten om naast en onafhankelijk van het Comenius Museum een stichting in het leven te roepen met als doelstelling de kernbegrippen uit Comenius' bijbels-humanistische gedachtegoed onder de aandacht te brengen van het denkend deel van de natie. Vooral Comenius bekommernis om de onderlinge omgang in het publieke domein tussen de verschillende generaties, tussen personen afkomstig uit verschillende maatschappelijke geledingen, resp. (sub)culturen leek de oprichters van de CS een relevante invalshoek om de actualiteit van zijn werk door middel van een jaarlijkse Comeniuslezing onder de aandacht te brengen. (Vgl. Comenius: "Wij zijn allen burgers van één wereld.")

Wie Comenius' werk bestudeert aan de hand van het begrip burgerschap komt al snel tot de conclusie dat de twistgesprekken over dit begrip van alle tijden zijn. Want de sociale cohesie in een samenleving kan, volgens Comenius, alleen gehandhaafd worden als alle burgers (de gevestigde, de nieuwe en de toekomstige, d.w.z. de kinderen) zich hiertoe voortdurend en werkenderwijs inzetten. In dit kader benadrukte hij, dat de vorming tot burgerschap niet een zaak is van gezin en school alleen. Integendeel, vanuit zijn optiek dienen alle instituties (gezin, school, buurt, vereniging etc.) opgevat te worden als leer- en ijkplaatsen. Het gehele leven is, volgens Comenius, een reeks van 'scholen'. Hierin is iedereen bij toerbeurt hetzij leraar, hetzij leerling. Alle maatschappelijke instituties dienen bijgevolg een eigen bijdrage te leveren aan de overdracht en het beheer van het culturele erfgoed. De zorg hiervoor is een zaak van jong en oud, rijk en arm, hoog en laag.

Comenius pleitte voor de educatie van allen vanuit de traditie van zijn Boheems-Moravische Broederkerk. In dit kerkgenootschap stond een zuivering van de Kerk voorop naast een bewustwording van de Tsjechische nationale cultuur. Comenius werkte deze traditie uit door haar in samenklink te brengen met het bijbels-humanistische gedachtegoed (vgl. Erasmus, Montaigne, Hugo de Groot e.v.a.). Het is derhalve de moeite waard je af te vragen wat uit Comenius' gedachtegoed nog geldigheid heeft voor onze leefwereld "waaruit God verdwenen is" (vgl. G. Mak).

De hier geschetste optiek op Comenius' gedachtegoed is nieuw, althans voor de Nederlanders die niet vertrouwd zijn met het 'erfgoed der vaders'. Comenius is een representant van de vroege Verlichting. Deze beweging liep op de 18e-eeuwse Verlichting vooruit. Van toen af kwam gaandeweg de volledige scheiding tot stand van kerk en staat, van religie en wetenschap, van de private levensbeschouwing en de publieke moraal die kenmerkend is voor het huidige wereldbeeld.

Wie zoekt naar de wortels van de hier bedoelde tweedeling tussen een religieus getint en een geseculariseerd mens- en maatschappijbeeld vindt in Comenius een sprekend voorbeeld van een inwoner van een grote stad in de 17e eeuw. Daar ligt de actualiteit van zijn gedachtegoed. Evenals veel van zijn Nederlandse tijdgenoten streefde Comenius naar een rechtvaardige en fatsoenlijke samenleving, die is geënt op een betrouwbare bijbelse grondslag. Bovendien schreef hij zijn werk in een tijd die net als de onze door grote maatschappelijke onrust en onzekerheid was gekenmerkt. Behalve Comenius waren er dus in de toenmalige samenleving ook andere denkers die zich over het vraagstuk van de verbetering van de wereld in geschriften uitten. Het is bij het grote publiek onvoldoende bekend hoe Comenius en zijn tijdgenoten in Amsterdam, in de Republiek en elders over hun samenleving dachten. Veel van de toenmalige denkbeelden blijken nog springlevend. Maar aan de 17e-eeuwse denkers zelf herinneren alleen nog de straatnaambordjes en enkele standbeelden.

Gelet op het huidige debat over normen en waarden bevatten de denkbeelden van Comenius en zijn tijdgenoten ter zake van het begrip burgerschap niet alleen lesstof voor scholieren maar ook en vooral gespreksstof voor volwassenen, zowel voor de gevestigden als voor de nieuwkomers. Overigens beklemtoonde Comenius in zijn Grote Onderwijsleer (1657) dat hij als zielenherder niet alleen de schapen, maar ook de lammeren tot zijn kudde rekende. Dat was nieuw in zijn tijd. De burgerschapsvorming begint bij Comenius in de wieg en zet zich het gehele leven voort. Zoals gezegd, was deze invalshoek op menswording een nieuw geluid in de 17e eeuw. De toenmalige Nederlandse denkers zoals Hugo de Groot, Constantijn Huygens, Spinoza en anderen richtten zich immers vooral op de vorming van leiders ten behoeve van het bestuur van kerk en wereld. Comenius ook, maar net als vader Cats had hij tegelijkertijd oog voor de vorming van alle (ook de aanstaande) burgers. Het vraagstuk van het inburgeren gaat dus ook op deze beide volksopvoeders terug. Zij schreven niet alleen een *didactica scolae*, een onderwijsleer, maar ook een *didactica vitae*, een levensleer. (Vgl. Seneca: "Wij leren niet voor de school, maar voor het leven".)

Op sommige punten is de optiek op de volksopvoeding van Cats en Comenius verouderd, maar op andere punten is deze nog actueel. Uiteraard moet het een en ander opnieuw vormgegeven worden, maar dat geldt voor veel denkbeelden uit vroegere

tijden. Van belang is vooral om Comenius' advies ter harte te nemen: "Wij leiden geen papegaaien op". Met zondagse preken komen we niet ver. Wie verlichten wil, moet mensen mobiliseren en activeren. Daarvoor dienen de verschillende instituties die tezamen het zogenoemde maatschappelijke middenveld vormen. (Vgl. Comenius' *De weg van het licht*, 1668.) In dit boek (dat in 1992 in het Nederlands vertaald is) gaat Comenius uitvoerig in op het bestaansrecht en de aard van de toenmalige maatschappelijke instituties. Hij stelt onder meer voor om deze instituties aan te sturen vanuit een aantal zogenoemde Raden. Ook in dit opzicht blijkt Comenius' gedachtegoed nog steeds actueel. Zijn politiek-filosofische denkbeelden vinden we terug in de grondslagen van de Verenigde Naties en van het Internationale Hof van Justitie. Ook zijn pedagogische denkbeelden over de vormgeving van de verschillende schoolsoorten blijken nog steeds richtinggevend. Zijn optiek op de oecumene heeft de oprichters van de Wereldraad van Kerken geïnspireerd. Achteraf gezien, blijkt Comenius niet alleen zijn maar ook onze tijd vooruit te zijn geweest.

Tot zover en in hoofdlijnen over Comenius' sociale filosofie waarvan het vertrekpunt besloten ligt in de stelling, dat mensen jong en oud en van allerlei pluimage zich de noodzakelijke levenswijsheid uitsluitend eigen kunnen maken door actief mee te denken en mee te doen in publieke debatten over normen en waarden. Respect voor verscheidenheid ter zake van de verschillende standpunten staat bij Comenius voorop in de orde van dit publieke debat.

Aan de hand van het gedachtegoed van Comenius wil de Comenius Stichting hieraan een bijdrage leveren. Daartoe zoekt zij contact met personen en instellingen in binnen- en buitenland, die zich in de geest van Comenius eveneens op het humanistisch getinte gedachtegoed richten. De Comenius Stichting doet dit zonder een rechtstreekse binding aan bepaalde politieke, religieuze of ethische posities.

Met het bovenstaande doel voor ogen organiseert de Comenius Stichting jaarlijks een lezing waarin één van diens kernthema's (vgl. integratie, vrede, tolerantie, permanente educatie etc.) voorop staat. De Comenius Stichting probeert langs deze weg het gedachtegoed van Comenius in samenklink te brengen met het humanistisch getinte denken in onze tijd.

de volledig tekst van de lezing van Otto von der Gablentz is te bestellen bij het

Secretariaat van de
Comenius Stichting
Postbus 5810

1410 GA Naarden

e-mail: info@comenius-naarden.nl

COMENIUS STICHTING

De Comenius Stichting heeft als doel het verbreiden van de kennis over de persoon en het gedachtegoed van de Tsjechische wijsgeer, pedagoog en theoloog Jan Amos Comenius (1592-1670) wiens denkbeelden nog steeds een grote actualiteit bezitten.

COMENIUS CONTACT

Comenius Contact beoogt een platform te zijn voor allen die een bijdrage willen leveren aan de verspreiding en verdieping van Comenius' gedachtegoed. De gepubliceerde teksten zijn voor de verantwoordelijkheid van de schrijvers en vallen buiten de competentie van de Comenius Stichting. De redactie behoudt zich overigens het recht voor om teksten desgewenst in te korten.

Comenius Contact verschijnt in principe twee maal per jaar. Gelet op de doelstelling van de Comenius Stichting, om het gedachtegoed van Comenius aan een zo breed mogelijk publiek bekend te maken, wordt Comenius Contact gratis verspreid.

BESTUUR COMENIUS STICHTING

Voorzitter: dr. J.A.M. Carpay

Vice-voorzitter: J.J. Meijer

Secretaris: M.J.H. van den Maagdenberg-Demaret

Penningmeester: vacant

Lid: M.P.D.B^{esse} van Sytzama-van der Borch tot Verwolde

Lid: A.T. Moussault

Lid: M. Schröder

COMITÉ VAN AANBEVELING

Dr. J..P. Rehwinkel. burgemeester van Naarden, voorzitter

Leden:

Jhr. mr. D.J. de Geer, rechter te Zutphen

Z.E. Petr. Kubernát, ambassadeur van de Tsjechische Republiek

Z.E. J. Kuderjavy, ambassadeur van de Slowaakse Republiek

Mr. B.J. Asscher, oud-president van de Rechtbank te Amsterdam

Dr. B. Knapen, lid Raad van Bestuur PCM

Mevr. dr. Rita Kohnstamm, psycholoog en publiciste

De heer Thijs van Leer, musicus en componist

Mevr. dr. B.E. van Vucht-Tijssen, voorz. Nat. UNESCO cie.

Prof.dr. H.W. von der Dunk, em. hoogleraar RU Utrecht

Prof.dr. L. Leertouwer, em. hoogleraar RU Leiden

RAAD VAN ADVIES

Mevr. drs. L. de Court Onderwater-Twijnstra Ph D, psycholoog

Dr. mr. G.J. Leibbrandt, vm. voorzitter Nationale Unesco Commissie

Mevr. prof. dr. D.W.J.M. Pessers, rechtssocioloog en publiciste

Dr. F.H.J.M. Suasso de Lima de Prado, slavist en publicist

SECRETARIAAT COMENIUS STICHTING

Postbus 5810, 1410 GA Naarden

Telefoon: 035-694 0526

Bankrekeningen:

Postgiro: 2326180

ABN AMRO: 554085216

t.n.v. Comenius Stichting te Naarden

e-mail: info@comenius-naarden.nl

website : <http://www.comenius-naarden.nl>

ISSN: 1568-9565

Druk: Drukkerij Walden, Bussum

DONATEUR ZIJN VAN DE COMENIUS STICHTING

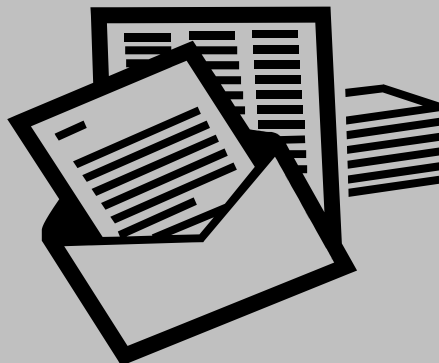
Iedereen die belangstelling heeft voor de activiteiten van de Comenius Stichting kan dit kenbaar maken door zich op te geven als DONATEUR.

De stichting verkrijgt haar gelden uit bijdragen van fondsen, bedrijven, stichtingen alsmede uit donaties van particulieren.

Aanmelding als donateur kan geschieden d.m.v. het overmaken van minimaal € 16,50 per jaar. Donateurs ontvangen automatisch Comenius Contact en één gratis toegangskaart voor de Comeniusdag.

Donateurs die € 45,- of meer storten, ontvangen tenminste twee toegangskaarten voor de Comeniusdag.

De Comenius Stichting is vrijgesteld van schenkings- en successie-rechten in de zin van artikel 32 ten eerste en artikel 33 ten eerste van de successiewet 1956.

ACCEPTGIRO

Bent u nog geen donateur dan kunt u gebruik maken van onderstaande bon. Na ontvangst zullen wij u zo spoedig mogelijk een acceptgiro sturen. Aangezien het bestuur niet over een 'spaarpot' beschikt, hopen wij dat door uw gulle en tijdige bijdrage de voorbereidingen voor de organisatie van de volgende Comeniusdag met voldoende financiële middelen doorgang kan vinden.

Naam en

Voortel:.....

Adres:.....

Postcode:.....

Woonplaats:.....

geeft zich hierbij op als donateur van de Comenius Stichting en zal jaarlijks tot wederopzegging

€.....(min.€ 16,50) geven aan de Stichting.

Datum.....

Handtekening.....

Deze bon opsturen in een ongefrankeerde enveloppe naar Comenius Stichting,
Antwoordnummer 484, 1400 WC NAARDEN